

Zakerala i zanovijetala

Otkako mi s raznih strana stižu pohvale za pisanje o penzićima, sve me više obuzimaju teme skopčane s tom dobi i populacijom, pa su izronila razna *zakerala* i *zanovijetala*, jer se općenito smatra kako su to odlike upravo staračke dobi. No svatko iz iskustva zna da se u takve gundave napasti dobro uklapaju i mlađi. Ako se zna da je arhaično značenje riječi *zanovijet* oduzimanje vremena dosađivanjem i smetanjem, jasno je da dosadnjakovića i gnjavatora ima u svim dobnim skupinama. *Zanovijetati* i znači oduzimati komu dragocjeno vrijeme nevažnim stvarima, stalnim prigovaranjem, ometanjem u radu, upornim moljakanjem, zavlacenjem i odvlačenjem, tako da čovjek koji nije u korijenu sasjekao smetalo i ometalo sve češće i brže gubi živce (pravo mu i budi kad je pristojan). Pritom *zanovijetalo* gusla i pili po svom, bez imalo grižnje savjesti. No biljka *zanovijet* (*Laburnum*), grmolika ili drvolika, lišena je svih tih nezgodnih konotacija. Zbog lijepih žutih grozdastih cvatova zovu je i *zlatna kiša*. Ukraša je mnogih parkova.

Zanovijetala vuku ime od prasl. **vētiti*, govoriti, odakle potječe i **vētje*, vijeće, jer se i ondje mnogo govori (vijeća) i nakon rasprave donosi neko mišljenje. Ne ulazim ni u sadržaj ni u ton tih rasprava (plodna, jalova, dosadna, uzbudljiva, žučna i sl.).

Sa *zakeralima*, također dosadnom i napasnom čeljadi koja se voli nadmudrivati i cjepidlačiti, isto je kao i sa zanovijetalima. No oni su pustili vriježe i šire od samoga dosađivanja, pa valja otići na izvor same riječi, a to je *ker*. Naravno da znam kako je *ker* kao opća imenica prisutnija u srpskom jeziku nego u hrvatskom, no ni ovdje nije sasvim nepoznata, a u nekim situacijama ni zamjenjiva kojom drugom riječju. *Ker* je najprije pas općenito, a uža mu

je specijalnost *lovački pas*. Znam da članovi osječke udruge koja se brine o dolutalim, nađenim ili odbačenim psima i marljivo skuplja priloge za njihove potrebe zovu jedni druge *kerovcima*. Kad spomenuh *keru*, moram i *kerberu* (*cerberu*), mitološkoga Kerbera (grč. *Kérberos*), Plutonova psa sa zmijama oko vrata i zmijskim repom koji čuva ulaz u podzemlje, Had, a kasnije je poprimio i preneseno značenje onoga koji je krut, nepopustljiv, strog čuvar koji nikoga ne propušta, pa se zato i može pisati malim početnim slovom, a velikim samo kad mu je to vlastito ime. No ako se *ker*, *pas* i *pasjak* prenesu na ljude, onda oni svojim postupcima izazivaju prijezir, gnušanje, to je objestan čovjek koji ne vrijedi mnogo i do kojega ljudi baš i ne drže. No značenja neće stati ni na tome, još će se širiti.

Naravno da su i *pas* i *ker* ušli i u frazeologiju, a *pas* i u mnoge psovke, što nije nikakvo čudo jer tvorbeno čuči i u glagolu *psovati* i u imenici *psovka*. O *pasjim*, *kučkinim* ili *kurvinim sinovima* da i ne govorim, a kod starih pisaca *psica* se rabila samo kao pogrđan naziv za takvu ženu, dok je *kuja* bila ženka psa, lišena negativnih oznaka. Zato se ni danas ne spominje u vezi s ljudima slaba karakteru, s podlacima i pokvarenjacima, a oni su se toliko namnožili (pravi su *skotovi*), ima ih na svakom koraku, pa su današnja kinematografija i književnost nezamislive i bez takvih likova i bez njihova govora punoga psovki, jer kako će inače oslikati stvarnost?!

A da takvi ne vrijede mnogo, znala su nekoć i djeca (dok su se još pikulala) pa govorila: taj tvoj stakleni kliker ne vrijedi ni *keru* (ništa, nimalo). A *keru* u ženskom rodu, osim kuje, kučke, keruše, zvala se (regionalno) i jamica u koju su se u već spomenutoj dječjoj igri utjerivale pikule, klikeri, špekule od raznih materijala (porculanke, staklenke, glinene, željezne i sl.). Znam da se djeca više ne pikulaju, špekulaju, klikeraju, no ipak razmišljam da se pozabavim barem izrazima uz tu igru, jer vidim i neke pokušaje obnavljanja igranja te igre, pa neka to bude moje obećanje za koji od tekstova. Kad što obećam, to i održim.

Fraza koja se i danas čuje jest: okolo *kere* pa na mala vrata – najprije zaobiđeš psa čuvara (gospodara, šefa), pa uđeš u kuću. Izraz znači okolišanje, zaobilazan pristup, raditi što tako da bude neprijetno, ali vješto i strpljivo (ne ići donom na prvu loptu). *Obilaziti oko kere* (kao oko vruće kaše) znači kloniti se izravnih suprotstavljanja, izbjegavati sukobe, jer sam sraz ništa neće riješiti.

A sada nešto malo žešće. Dođosmo do *kerenja* (Slavoncima ne treba tumačiti ni samu pojavu ni riječ). Književnik Ivan Kozarac (*Đuka Begović*) zvao ga je i *milo kerenje*, no ono ipak nije uvijek milo. *Keriti se* znači veseliti se (kažu, na tipičan slavonski način), a to će reći bučno, razdragano i razmetljivo piti i pjevati uz naručene svirce tamburaše, lumpati, predavati se raspojasanu raspoloženju, bančenju, opijanju, što kod nas često završava razbijanjem ne samo čaša nego i demoliranjem cijelih gostionica, pa i pucnjavom. Lumperaj je orgija, ludovanje, koju prije svega sebi, a onda i drugima, upriličuju bekrije, bečari i lole. Lumpenproletarijat se pak nije baš odavao takvim razuzdanim zabavama (čime bi ih i platio?), no i taj se soj smatra propalicama i beskućnicima, *lumpima* (njem. *Lump*).

Za *kerenje* i sve takve zabave početak je *tjeranje kera*, jer je i on u početku miran, no treba ga podjarivati da bi se postigla ona posebna uskovitlana atmosfera u kojoj lavež postaje sve žešći i zaglušniji, a goničima *kera* sve teže držanje psa pod kontrolom. Pas se već raspametio i boji se i te glasne pjesme, zapravo deračine od koje nabreknu žile, i tih bučnih ljudi koji stvaraju sve veću graju u krčmi, pa više nitko nikoga kao pojedinca niti vidi niti čuje, a uz zaglušnu buku svatko postaje sve osamljeniji. Vanjska razuzdanost valjda i jest srž ravničarske uništavajuće tuge.

(Godište XXVII, broj 656, 25. travnja 2019.)

Pikule i špekule

Najlakše se upecam na udicu koju sama sebi bacim. Udica je bila jedno obećanje, a prema njemu se oduvijek ponašam odgovorno. Tako sam u prošlom *Vijencu* spomenula *keru*, jamicu koju su djeca sama udubila petom u podatnoj zemlji da bi u nju s određene udaljenosti utjerivala kuglice raznih imena, a najčešće su od njih u naslovu. Danas ću pisati o rekvizitima te dječje igre.

Ako u rječnicima hrvatskoga jezika potražite riječi *pikulanje*, *špekulanje*, dobit ćete podatak da je to dječja igra. Nedostaje samo jedno: *nekadašnja*, jer je danas djeci uglavnom nepoznata. Lijepo je to opisao jedan tata koji je sinčiću kupio više tih šarenih kuglica (još se mogu kupiti), no mali nije znao što bi s njima. Možda je tata mislio kako će same kuglice pokazati djetetu što da radi, no on je bio taj koji je trebao naučiti dijete što će s pikulama, špekulama itd. *Pikulanje* je bilo igra koja se igrala vani, na zraku, a htjelo se i nešto ravne i podatne zemlje, što je današnjoj djeci ponikloj na asfaltu i betonu strano. Nekoć je svaka regija imala svoje izraze i za te raznobojne kuglice, i za samu igru, i za pravila po kojima se igralo, tako da ću u pokušaju nabranjanja i onih izraza koje znam biti već unaprijed osuđena na manjkavost.

Da je špekulanje bilo poznato još u antici, saznala sam iz knjige *Drevni izumi* (P. James i N. Thorpe, prev. P. Raos, Mozaik knjiga, 2007). Dok se Odisej vraćao kući na Itaku nakon Trojanskoga rata (1200. pr. Kr.), prosici njegove vjerne žene Penelope (to je ona koja je tkala mrtvački pokrov i parala sve što bi toga dana istkala, samo da izbjegne udaju za kojega od prosaca) kratili su si vrijeme igrajući tu igru. Jedna je špekula predstavljala kraljicu, pa bi prvi koji ju je pogodio imao pravo na još jedno bacanje. Ako bi i opet

pogodio, smio je prvi Penelopi ponuditi brak. Naravno, Odisej ih je, vrativši se nakon dvadeset godina, sve lijepo najurio. Arheološki nalazi puni su predmeta za koje se misli da su služili igri i zabavi, pa tako i kuglice od gline, kamena i stakla, od čega su se izradivale i kasnije pikule.

Jezik često otkriva prve sirovine za izradbu tih kuglica. Vjerojatno bismo odmah pomislili kako je *kliker*, udomaćen u dijele kopnene Hrvatske, potekao iz njemačkoga. Naravno, ne bismo pogriješili, no što ako se ta igra na njemačkom kaže *mit Murmeln spielen*? Izraz *kliker* potječe iz austrijskoga njemačkog (*Klicker / Klücker*), a u sjevernijem njemačkom kaže se *Murmel, Marbel, Marmel (Marmelstein* je zastarjelica za mramor). Slično je i s *krafnima, krafnama* itd. K nama je izraz došao iz Austrije, *Krapfen*, dok taj isti kolač na sjeveru zovu *Berliner*. Nijemci i Austrijanci, kao i Englezi i Amerikanci, razlikuju se kroz zajednički jezik.

I u engleskom se ta kuglica kaže *marble*, dakle i opet veza s mramorom, a vidi se i u slovenskom (*frnikola* znači i pikula i mramor). U Parčićevu *Hrvatsko-talijanskom rječniku* (1874) pikula ima talijanski ekvivalent *ciottolo*, što znači šljunak, oblutak. I samom *oblutku, valutici, valutku* imenu je kumovala oblost, pa su pogodni kamenčići, nađeni već oblikovani u prirodi, poslužili kao igraći rekviziti. Tako je okruglasto kamenje, *piljci*, bilo zastupljeno u dječjoj igri *piljkanja* (pet piljaka bacaju se sukcesivno u zrak i hvataju na ravnoj, ne zemljanoj, podlozi). Etimologija nagađa da im ime potječe od prasl. **pyľь*, prašina. Kamena podloga za tu igru zacijelo je bila i prašna, no ipak ne toliko da bi i u igri i u imenu prevagnula.

Rječnik zagrebačkih germanizama *Agramer* (Novi Liber, 2013) nema riječi *kliker, klikerati se* u značenju špekulanja, što me začudilo. No zato ima preneseno značenje: *klikeraš, klikerašica*, oni koji brzo shvaćaju i reagiraju. Ti su *klikeri* zamišljen dio u glavi zadužen za brzo kopčanje (*Klikeri mu rade 100 na sat*).

Špekula, riječ na koju u rječnicima upućuju *pikulu*, potječe od lat. *specula*, kuglica od stakla, kamena, pečene gline ili nekog drugog materijala kojom se igraju djeca. No ona je korijenski povezana i s nečim što uopće nije dječja igra: s glagolom *špekulirati*, ciljati na nezasluzen dobitak, što dobro znaju *špekulanti*; lat. *speculari* znači ciljati, motriti, primjećivati, a u igri špekulanja treba itekako dobro paziti na protivnikove špekule i ciljati tako da ih osvojiš. Gdje se čuje i izraz *špekulja* (Slavonija).

Pikulu je najlakše povezati s tal. *piccolo*, malen, pa se i za sitan novac, sitniš, kaže *spicci* (nemam ni *pikule*). Odmaknimo se od najraširenijih izraza i zabilježimo barem neke od ostalih! U Istri se spominju *ščinke*, u Dalmaciji *franje*, *frenje* / *vrenje*, *frnje*, *frenge*, *venge*, a u Sloveniji (ali i u nekim hrvatskim krajevima) *frnikole*, *frnikule* (vjerojatno iz mletačkoga *frignocula*, lak udarac), *nike*, *kičke*, *kič kugle*, *pikse*, *bajse*, *bajsače* (posebno velike kuglice, *bombače*). *Plava pikula* ili *frenja*, *The Blue Marble*, znamenita je fotografija Zemlje koju je 7. prosinca 1972. snimila američka posada *Apollo 17*. Na toj slici Zemlja ima oblik *staklenke*, staklene prozirne pikule, za razliku od pikule *porculanke*, koja je također šarena, ali neprozirna.

Kera, petom udubljena jamica u koju su se ubacivale pikule, povezuje ovaj tekst s prethodnim, pa evo nekoliko naziva i za nju: *juma*, *jumpa*, *trat*, *ropa*, *roža*, *rupa*. U nju su se s *kube*, crte za sve igrače, na poseban način bacale špekule. Neki su igrali na trokut, *škrig*, a neki na *rošu*, *rupu*. A kad bi tko povikao *turjen*, više nije bilo petljanja ni oko pikula ni oko pripreme terena. Dakako, tada nitko nije znao francuski, no svi su to dobro razumjeli. Kao i kad bi se kartaši domogli *aduta* (fr. *a tout*), najjače karte koja pobija sve ostale.

Danas neka društva žele obnoviti pikulanje kao natjecateljsku igru. Želim im da uspiju.

(Godište XXVII, broj 657, 9. svibnja 2019.)

Karte ...

Karte i kartice, marke i markice, igre i igrice, škole i školice, maske i maskice. Još jedna razlika između oblikom umanjenice i osnovne imenice. Poštanske i nekoć njemačke bile su samo *marke*, ne i *markice*, koliko god danas poluškolovani počeli govoriti i za poštanske pristojbe *markice*, a za negdašnju dječju igru škole *školica*. Trtljanja pak po računalima i sličnim napravama zovu *igrice*, premda su to *igre*, a *igrice* mogu biti razna prijetvorna ponašanja, npr. političke igre i igrice, dakle smicalice. Da se osnovna riječ i njezina tek oblikom umanjenica ne mogu značenjski zamjenjivati, jasno je. Filatelisti ne skupljaju nikakve *markice* (što može biti npr. znak plaćene članarine u nekim društvima) nego poštanske ili taksene *marke* i dr. I dječju igru *školice* nekoć smo zvali *škola* (igrati se škole), no danas bi me gomila zacijelo nadglasila i rekla da se to odvajkada zvalo *školica* (ja ću ustrajno poput Galileja reći: ipak se prvotno zvala *škola*).

Tako je i s *kartama* i *karticama*. Danas ću se baviti *kartama*, a u sljedećem broju *karticama*. *Karta*, tal. *carta*, lat. *charta*, grč. *khártēs*, znači papir, spis, listina, dokument, papirusov list ili svi-tak. Riječ *papirus* preuzeta je iz Egipta, no nije jasna postanja. *Papirologija* pak nije danas više ono što je dosad bila: pomoćna povijesna znanost koja se bavi proučavanjem sastava, podrijetla, starosti, izradbe i vrsta papira. Dohvatili su je se i učeni i nazoviučeni, pa *papirologija* takvima znači skupljanje kojekakvih dozvola (još u papirnatu obliku) za gradnju, adaptaciju kuća, dokumenata za dobivanje zajma, državnih poticaja, stipendija, upisa u škole, potvrda o stručnoj spremi itd. Znanstveni krugovi, pod utjecajem engleskoga, priklanjaju se i novom značenju *papira* (Na simpoziju je imao

papir o štetnosti otpada), a misli se na izlaganje, referat. Zašto tako (izlaganje, referat, priopćenje) nije moglo i ostati, ne znam.

Od povijesnoga dokumenta *Magna Charta Libertatum* o feudalnim povlasticama, koji je 1215. potpisao engleski kralj Ivan Bez Zemlje, do raznih *karata*, *kartona*, *kartica*, *kartašnica*, *čartera* i *korneta* vuče se korijen iz istog izvora.

Kad putujemo autom, biciklom, pješice po prostranstvima svijeta, kontinenta, regija, gradova, ravnamo se po *kartama* u određenom mjerilu. One nas vode da se ne izgubimo. U pješačkoj orijentaciji često vrijedi i ona: kartu čitaj, a seljaka pitaj, no uvjerala sam se kako naš narod ne zna uvijek što je lijevo, a što desno (naravno, u prostornom smislu), pa to i nije pouzdano. Idemo u kino, a na ulazu *biljeter* traži *kartu*, ulaznicu. Danas su kina uglavnom prazna, no nekoć je bila velika navala na filmske predstave, pa se tražila i *karta više*, kupljena ispod ruke kod preprodavača (švercera, tapkaroša), koji su znali pokupovati cijele buntove karata i na njima zarađivati. Sada se *karta više* traži još kadšto za važnu nogometnu utakmicu, no i to sve rjeđe jer su kontrole strože, pa se na ulaznicu upisuje i broj *osobne karte*, iskaznice ili legitimacije s osobnim podacima.

Tek smo sjeli u vlak ili autobus, a konduker traži *voznu kartu*, jednosmjernu ili povratnu. Isto rade i kontrolori u gradskom prometu (Karte na pregled, molim). *Članska karta* potvrđuje pripadnost nekoj organizaciji. Dok su se ljudi još htjeli ponašati u skladu s društvenim pravilima, posebnim su omanjim kartončićem s otisnutim imenom i prezimenom (kasnije su dodani još neki podaci), *posjetnicom* (*vizitkartom*), najavljivali svoj dolazak, privatno ili poslovno. No i toga su se kartončića dohvatili novi primitivci, pa on danas iz takvih usta sve češće izlazi kao *podsjetnica*. Takvi žele podsjetiti na sebe, a ne predstaviti se. S druge strane, za taj isti kartončić govore i *vizitka*, što s posjetom, vizitom, dakako da ima veze, ali s podsjećanjem nema.

Još uvijek s putovanja napišem poneku *kartu*, *kartolinu*, dopisnicu, razglednicu, premda me to stavlja na sve veće muke. Teško sastavljam kartu s markom jer se ne kupuju na istim mjestima, pa nama starinskima treba taj običaj otežati da konačno od njega i odustanemo. Uspjet će.

No od svih karata najčešće su one *igrače*. E, tu se već, osim zabavi, približavamo i porocima. Vrag je kad se spoje novac i mah-nita strast. Kadšto nam *ide karta*, krenulo je s dobicima, no *karta Marta* brzo se okrene, pa ako bacimo sve *na jednu kartu*, možemo lako prokockati sve što imamo. *Igrati na dvije karte* pomalo je ziheraški, želimo dobiti na jednoj ili na drugoj strani, no češće gradimo *kule od karata*, zanosimo se nerealnim planovima. Ako *pomiješamo čije karte*, nećemo se dobro provesti, jer to znači da ćemo komu pokvariti planove i pomrsiti račune. Možeš ti onda i *otvoriti svoje karte*, govoriti otvoreno, tko će ti vjerovati? Zato *igraš na posljednju kartu*, izlažući se opasnosti i riziku, a sve s nadom u bar neku dobit. To je često put bez povratka koji rješava metak u glavu (vlastitu). I Puškinov kockarski rastrojen junak Herman iz *Pikove dame* nehotice ubija staru groficu želeći od nje doznati tri dobitne karte (trica, sedmica, as), no izdala ga je upravo pikova dama iz rukava. U operi *Carmen* karte su podarile glavnoj junakinji lije-pu pretkazujuću ariju („najprije ću ja, zatim će on u smrt“, tim redom: Carmen pa José).

Kartaške igre za novac odvajkada su na zlu glasu. Protiv njih se podizalo sijaset zabrana, no nisu iskorijenjene. Naprotiv, gatanja su ih učinila još popularnijima. Razvio se pravi *hazardni biznis*, koji nikad ne upada u krizu. *Hazard*, fr. *jeu de hasard*, a ovo iz ar. *az-zahr*, znači igraća kocka, što prelazi u opasnost, pogibelj, rizik. *Hazardirati* i znači staviti sve na kocku (kockati se), pa što sreća donese. Ni jednom *kockaru* nije donijela ništa dobro. Ne znaju stati.

(Godište XXVII, broj 658, 23. svibnja 2019.)

... i kartice

Tek što sam ustala od *kartaškoga stola* i ispala iz *kartašnice*, *kockarnice* i inih poročnih mjesta (brže nego što sam u njih i ušla), dočekale su me umanjenice koje to prema osnovnoj riječi zapravo i nisu, *kartice*. S njima drugujem cijeli život, bilo s tuđima (lektoriranje tekstova), bilo s vlastitima (autorski rad). *Kartica* je zadana količina teksta na stranici formata A4: 30 redaka s proredom, a u svakom retku 60 slovnih mjesta, što iznosi 1800 znakova (s prazninama). I tekstovi se ograničuju na broj kartica, a tako se formira i cijena teksta po kartici. *Kartica* veličinom nije manja od *karte*, zapravo je veća, jer joj ni igraće ni vozne karte (čak ni mje-sečna *pokazna* karta) formatom nisu ni do koljena.

Dobro sam se snalazila s *kataloškim karticama* u negdašnjim knjižnicama. Bile su u ormarima s ladicama u zasebnoj sobi i trebalo je najprije ispisati signaturu da te posluže traženom knjigom. Danas je sve digitalizirano, pa takvih kataloga više i nema, a istini za volju i prostor se mogao prenamijeniti za nešto drugo.

S *kreditnim*, *bankovnim* i sličnim *karticama* ne stojim baš najbolje, što pokazuje da nisam u trendu. Ne peglam ih (peglam samo veš), ne provlačim ih kroz neke strojeve, tj. ne plaćam njima kupljenu robu, pa nailazim na sve više zapreka. Recimo, da nije bilo susretljivih ljudi, ne bih ušla ni u Veliku parišku operu da je razgledam. Kako? Jednostavno. Više nema šaltera gdje se za gotovinu prodaju ulaznice. Morate na nekom stroju to platiti *karticom*. Koju nemam. Sa svojom gotovinom mogla sam se slikati. Zamolili smo čovjeka u redu da onako kako je kupio ulaznicu sebi kupi i nama. Ljubazno je pristao, čak rekao da mu ne trebamo dati nikakav novac (valjda mu je pogled na dva stara mandla bila dovolj-

na nagrada), no bili smo uporni i platili mu. Znam pak ljude koji su majstori u prelijevanju novca s jedne kartice na drugu (banke su razne) i tako krpaju kućni budžet opterećen minusima na svim karticama. Ja u tome ne sudjelujem, ravnam se po onoj starinskoj: što imam tim klimam, pa nikada ne idem u minus, koji mi (ipak ne za lijepe oči) banka tako primamljivo nudi. Imam dovoljno godina da znam kako ništa nije besplatno, pa ni velikodušno dopuštenje da uđem u minus. Svaki moj minus nečiji je bonus. Zna se čiji.

Danas nisu više potrebne ni *telefonske kartice*, a jedno su vrijeme, pogotovo na moru, bile prava blagodat. Lišile su nas kuhanja u vrućim poštama i dugotrajnih čekanja da telefonistice nekako uspostave vezu, a onda i preznojavanja u tijesnim kabinama, pa su razgovori, koliko god željno iščekivani, bili nervozni i mrzovoljni, jer se osim znoja od glave do pete uplela i loša čujnost. Ostala je samo želja da sve što prije prestane. Kartica je omogućavala telefoniranje na zraku, no i tu su vrebale razne nedaće. Školjka je mogla biti na žarkom suncu ili iznad klupe na kojoj su domaći kratili vrijeme razgovorima, a djeca su napucavala loptu govorniku u leđa i pritom toliko galamila da se razgovor i opet nije čuo. No i ta kratkotrajna era telefonskih kartica već je za nama. Mobiteli raznih generacija lišili su nas dizanja iz ligeštula, fotelja, pa i s ručnika na plaži. Sve to potiče na još veću nepokretnost. I ured možeš imati u svojoj kuhinji.

Ni s *hotelskim karticama* za otvaranje vrata umjesto ključem nisam baš sretna. Obično u sobu ne uđem otprve; ili nešto predugo držim, ili ne izvučem kako treba, bljesne nešto zeleno, al' tek što sine već i mine, i dok ja mislim na Cesarića, vrata mi se osvećuju i ne popuštaju. Drago mi je ako u hodniku nema nikoga, pa ne vidi moju nespretnost i jad. Vrag je u tome što nelagoda ne prolazi ni sa srećom što sam u sobi, jer se istom karticom pali i struja. Jednom se to čudo umeće odozgo, drugi put u jedva vidljiv prorez vodoravno, a ja sam navikla na sklopke, tastere, kojih također po hotelima više nema, a kamoli onih na okretanje. Sve mi to zor-

no pokazuje da više nikamo ne pašem. Stoga mi je drago što sam i svoj radni vijek provela bez provlačenja *kartice* na ulazu, što danas postaje uobičajena praksa.

I dok je *kartica* oblikom umanjenica, *karton* je uvećanica. Tako i njem. *Karton*, fr. *carton*, tal. *cartone* znači ljepenka. Prvotno je karton značio debeli lijepljeni papir, no *žuti* ili *crveni karton* u nogometu niti je velik niti je debeo, ali je opasan. Iz *kartona* izvire cijela *kartonažna* industrija, pratilja mnogih industrija, jer izrađuje *ambalažu* za razne proizvode. *Ambalažu*, fr. *emballage*, ne čini samo papir nego sve ono u što se roba pakuje (plastika, drvo, slama, juta, špaga itd.). *Kartonske kutije* tražena su roba za selidbe, a trebate li manji broj komada, svaki dućan mješovite robe ustupit će vam ih besplatno.

U prošlom *Vijencu* navela sam kako *karta* i *kartica* izviru iz istog izvora kao i *čarter* i *kornet*. Evo kako! *Čarter* je unajmljeni avion, izvanredna linija, za što treba i posebna dozvola (ništa bez *šare*). Engleski *charter* znači zakupiti, dolazi od stfr. *chartre*, listina, patent, povlastica, a ovo iz lat. *chartula*, mala listina, umanjenica od *charta*, papir, spis. *Kornet* je pak *carta cornuta*, papirnati zavijutak, a spretni Talijani, izvrsni sladoledari, počeli su ga raditi od tijesta poput hostije da se sve može pojesti.

Kako je nalik roščiću, pristaje mu ime *cornetto*. *Škanicl* ili *škartoc* nije jestiv. Ta papirnata vrećica potječe iz aust. njem. *Skanzel*, *Stanitzel*, bav. *Scharnützel*, što se prelilo i u tršćanski *scartaccio*. I *škart* (odvajanje loših proizvoda od dobrih) upleo se u ovu priču, jer je prvotno značio bacanje suvišnoga papira ili papira određene boje. Htjeli-ne htjeli, opet smo u kartama. Jer *biti škart* znači ne imati kartu tražene boje. No novi *špil* već je spreman, a *kartice* pred *kartama* padaju u drugi plan.

(Godište XXVII, broj 659, 6. lipnja 2019.)

Cinici i psi

U jeziku nije rijetkost da se neko značenje nalijepi na neko drugo značenje po zvučnoj sličnosti ili po pučkoj etimologiji (koja se najčešće i ravna po zvučnoj sličnosti). Kako danas sve više hrvatskih izvornih govornika rabi i riječ *papirologija* u značenju koje prvotno nije imala, i ta će riječ dobro poslužiti kao primjer za ono što želim reći. Ljudi misle da je papirologija ono beskrajno i mukotrpno skupljanje hrpa i hrpa *papira* da bi se ishodilo nešto (građevinska dozvola, registriranje tvrtke, dobivanje stipendije i tomu slično), pa premda u svojem nazivu *papirologija* ima sufiks *-logija* kao i sve ostale riječi koje označuju neku znanost (biologija, ginekologija, oftalmologija, pulmologija, arheologija, etnologija, psihologija, sociologija itd.), rijetki *papirologiju* osjećaju kao znanost, a ona to doista jest: znanost o papiru(su). Pitam se kako bi itko pametan ono silno trčanje od šaltera do šaltera raznih ustanova i skupljanje dokumenata uopće i mogao nazvati znanošću?! Uz to, volimo se dičiti digitalizacijom državne uprave, pa odakle onda traženje tolikih *papira*, što je u svijetu polučučenih i nedoučenih dalo izraz *papirologija*? Na istom je tragu i izraz *dubiozan*, za koji čak i sve neukiji novinari misle da znači *dubok*, a tako ga i rabe, dok on znači sumnjiv, neizvjestan, nesiguran, dvojben, nepouzdan, nejasan (lat. *dubius*, sumnjiv). *Tjelohranitelj* je takvima onaj koji sam *hrani* svoje tijelo. Taj neznački niz ovdje se nipošto ne prekida.

Cijeli ovaj uvod poslužio mi je za to da pokažem kako je i imenica *cinik* još od davnine prošla isti takav put – put pučke etimologije i tek zvučne sličnosti, a zapravo zablude. *Cinik* je tudica koju smo preuzeli preko njem. *Zyniker*, *zynisch*, *Zynismus*, a ovo

iz lat. *cynicus*, odnosno još dalje iz grč. *kynikós*. U grčkom i u latinskom ta se riječ upotrebljavala za pripadnike filozofske škole koji su zagovarali život bez potreba, pa su tako zanemarivali društvene norme. Ime te škole temelji se na imenu grčkoga lokaliteta *Kynósarges* pokraj Atene, gdje je poučavao Sokratov učenik Antisten, utemeljitelj te filozofske škole u 4. stoljeću prije Krista. *Cinike* neki zovu i *kinici*. Još u antici ljudi su pogrešno shvatili da je ime te filozofske škole izvedeno iz grčkoga pridjeva *kynikós*, pasji, pa su se upeli iz petnih žila da tom značenju približe i predodžbe koje su razvijali o pripadnicima te škole. Ispalo je da su cinici tako loši da žive kao psi! Još jedan dokaz kako je krivu Drinu teško ili nemoguće ispraviti. Zabluda je zastrla istinu.

A čime su se doista odlikovali cinici? Odbacivali su moralne norme zasnovane na društvenim običajima, bili su protivnici ropstva i pozivali na „prirodno“ ponašanje, jednakost, povratak prirodi – kako vidimo, ništa tu ne podsjeća na pse ili na konotacije koje bi oni pobuđivali, a još manje na to da bi sami pripadnici te filozofske škole živjeli kao psi. Nastavljajući smjerom kojim je pošla, ta davna pučka etimologija morala je dokazati kako ona ima pravo, pa su cinicima s vremenom naljepili i neka druga značenja: da je cinik čovjek koji je ravnodušan i prema dobru i prema zlu, da se svemu smije i izruguje, da mu ništa nije sveto. Kad jednom tako krene, nije teško sve još malo iskititi (u negativnom smislu), pa je danas cinik izjednačen s bezočnikom, drznikom, bezobraznikom, podrugljivcem, zlobnikom i zajedljivcem. Početna filozofska načela s vremenom su sve više uzimala pred ovima nezgodnima, jer trebalo je sve nategnuti prema onom što se smatralo osnovnom riječju, a to je bio pas. Jasno, *kinologija*, od grč. *kyón*, *kynós*, pas, doista je znanost o psima (bez ikakvih negativnih ili podrugljivih konotacija).

Kad već razotkrivamo jednu pučku etimologiju, možemo još jednu. U priču se, i opet po zvučnoj sličnosti (premda ima i elementa koji se vezuju i uz *cinike* / *kinike*), upleće i glagol *kinjiti* (češće koga drugoga nego sebe, no može čovjek kinjiti i sebe). Taj se

glagol javlja i u obliku *kiniti* (koga ili što, ima ga u tom obliku u svojem rječniku slavonskih, baranjskih i srijemskih riječi i Martin Jakšić, no znači mu nešto drugo od općega značenja glagola *kinjiti*: klevetati, ogovarati, optuživati, kuditi, napadati, sumnjati). Ipak, oba oblika toga glagola znače mučiti koga, zadavati komu neugodnosti, patiti koga (ili sebe), dosađivati komu, terorizirati koga, ugnjetavati koga, pa i sadistički. O postanku toga glagola mišljenja se etimologa baš i ne podudaraju. Petar Skok, a za njim su se povel i ostali, misli da glagol *kiniti* / *kinjiti* potječe od mađ. *kin*, odium, no i turski jezik poznaje *kin*, *kim*, *čim*, što znači ljutnja, zloba. Turski je *kin* došao iz perz. *kīm*, što također znači ljutnja, potajno neprijateljstvo, osveta. Oblik *kinjiti* (*se*), danas običniji nego *kiniti* (*se*), uveo je ono *nj* u infinitiv iz prezenta, *kinjō*.

Kako vidimo, psi su u ovu priču zalutali samo zato što se predio gdje je djelovala škola *cinika* nalazio na mjestu koje svojim imenom podsjeća na pse (Kynósarges pokraj Atene). Kad je jednom pošlo u tom smjeru, cinike se nastojalo prikazati da žive kao psi. Ako je tko kasnije zabludu i uočio, pogreška često ima veću snagu od istine, pa su Antistenovim sljedbenicima još stoljećima davali sve veću bestidnost, grubost, drskost, gaženje morala i neprihvatanje društvenih formi. Nije stoga čudno što su ljudi počeli zazirati od cinika kao od nepoželjna društva. Na početno učenje Sokratova učenika potpuno se zaboravilo. Nije onda isključeno da im se kao zlobnicima može na glavu, uz ostale nedaće koje izazivaju, natrpati i *kinjenje*, mahom drugoga, a manje samoga sebe. Ovakvi primjeri „pile okrenute naopako“ učinili su mi se zanimljivima, jer vjerujem da i takva pila može ispiliti privlačno štivo.

(Godište XXVII, broj 660, 20. lipnja 2019.)

Guberina, Gunjača i Abadžić

Godine 2019. prvi sam put došla na Mljet, zadnji veći hrvatski naseljeni otok na kojem još nisam bila. Muž i ja imali smo davni plan da posjetimo sve hrvatske naseljene otoke (ostala su nam još dva, tri manja), a Mljet nam je uvijek nekako izmicao. Do ove godine. Koliko god mi je drago što smo ga konačno vidjeli, toliko se s njim događa kao i sa svime viđenim. Ta bijela (još neotkrivena) točka liši te svakoga zamišljanja, pa koliko god s jedne strane dobivaš, s druge i gubiš.

Sjedeći tako na balkonu hotela Odisej u Pomeni, jedinog hotela na otoku, čitala sam knjižicu *Mljet – Odisejev otok* Antuna Tonka Vojvode, Zagreb, 1999. O gospodi iz naslova nisam uopće razmišljala. Oni su se kasnije povezali sami. Volim saznati što više o nekom kraju iz pera lokalnoga znalca, što ova knjižica svakako pruža. Na jednom mjestu naišla sam na *Protokol učinjen kod Kape-tanata od Čakula u Dubrovniku na 10 Magja 1889 prid svijem doli-potpisanjem* (o parnici i nagodbi Mljećana s Austrijom), a u njemu me privukao dio jedne rečenice: „... borova kora na maštenje mreža i ženskih gunja“. Znajući za značenje *gunja* kao deke ili pokrivača, ovo mi se značenje nije uklapalo. Jer sam znala premalo, pa sam htjela saznati i nešto više.

Naravno, *gunj* mi je bio poznat otprije. Samo u kojem značenju? Onom koje se odnosi na deku, debeli pokrivač od vune ili suknja, ćebe, biljac, sukanac. U hrvatskim narodnim nošnjama *gunj* je muški odjevni predmet od tamnosmeđega ili crnoga sukna krojen kao haljetak bez rukava ili kaput s uskim rukavima, dugačak do pojasa ili do koljena. Mogao je biti i zimski muški kaput, ali i odjevni predmet za žene i djecu. U spomenutom dokumentu iz

Dubrovnika riječ je upravo o ženskim *haljinama*, što je još jedno od značenja *gunja* (haljine).

Negdje je *gunj* i muška seoska gornja haljina od sukna, obično s rukavima, dugačka do koljena ili nešto kraća, što je vrlo slično kaputiću. Potvrde nalazimo i u hrvatskih pisaca („Sa ramena visio im sur *gunj*“, Šenoa). No *gunj* može simbolizirati cijeli jedan stalež, seljake, kao što *kaput* simbolizira sve one koji svoj kruh ne zarađuju kopanjem, pa se javila i poslovična opreka: nećemo više gospođe za vratom, sad sudi *gunj* i *kožuh*. Kaput se više ne pita. Osim sintagme *gunj* i *kožuh*, poznata je i jedna slična: *gunj* i *opanak*, potaknuta tipičnom seoskom nošnjom.

Kako *gunj* potječe od grč. *gunna*, krzno ili *kožuh*, jasno je da *gunj* može biti i *kožuh*, dugačak ili kratak i širok kaput od ovčjih koža s runom unutra, krzneni kaput ili bunda. Očito je nekoć bio dulji nego kako ga zamišljamo danas, jer evo jednoga primjera iz vojničkoga života: „Svaki će se vojnik moći pokriti ovčjim *kožuhom*“, piše Ljudevit Jonke u prijevodu Hašekova romana *Doživljaji dobrog vojaka Švejka*, 1953. Kad već spominjem vojsku, evo i *koporana*, tal. *capperone*, vojničke bluze koja se zakopčavala sa strane. Na alkarima je *kumparan* od smeđega sukna za alkarske momke, a od crvene čoje s kitama za arambašu.

Na smotrama folkloru vidimo i *kožuh*, *kožu*, *kožuru*, *kožušimu*, *kožžu* – sve izrazi zabilježeni za ukrasni krzneni prsluk ili kaputić, često sa stakalcima i srcima, a takav može biti i dugački krzneni kaput. Negdje se riječ javlja i u obliku *kožun*, no i *kožun* i *kožnjak* (osim kad se tako kaže za kožnate jakne ili kapute u šatrovačkom jeziku) mogu znači *kožnati bič*. Jasno je onda da se među *kožusima*, tim ukrasnim prslucima ili kaputićima, nalaze u narodnoj nošnji i *jeleci* (tur. *yelek*, prsluk).

Ipak, značenje *gunja* najčešće vezujemo uz debeo pokrivač od grube vune, *biljac*, *bijelj*, *ćebe* (tur. *kebe*), *guber*. Tako u *Šegrtru Hlapiću* Ivane Brlić-Mažuranić *gunj* je bio samo pokrivač, ne dio narodne nošnje: „Imao je jednu tvrdu slamaricu, poderan *gunj* ...“

(kurziv N. O.). Premda neki rječnici *guber* izvode iz mađ. *guba*, ćebe, gunj, pokrivač, deka, mislim da je podrijetlu bliži etimolog Petar Skok, koji *guber*, taj debeli vuneni pokrivač koji se tka od vunenih otpadaka, izvodi od alb. *guverta*, a ovo od lat. *cooperta* (*coopertus*, *cooperire*, zatvoren, zatvoriti). Pokrivač za postelju, mahom širu, bračnu, stoga i zovemo *koperta* ili *koperdeka*, gdje je drugi dio, *deka*, izveden iz njem. *Decke*, što može značiti pokrivač, pokrov, ćebe, deka, guber, gunj, ali i krov, tavanica, strop. Potonje značenje pokriva u dubrovačkom govoru *kupijerta*. Svi koji su nešto gradili dobro znaju što znači *doći do prve deke*. Mnogi su godinama i živjeli u takvu nedovršenom zdanju, iz kojega su stremile uvis željezne šipke da eventualno dosegnu koju višu etažu, što mnogi ipak nisu dočekali.

Guber je, osim već opisanoga pokrivača, bio i dio narodne nošnje balkanskih pastira, nešto poput dugačkoga kaputa (što dobro opisuje njem. *Mantel*), iz čega se razvio antroponim (prezime) *Guberina*, najčešće u Šibeniku. I *guber* i *gunj* dali su frazem istoga značenja: „Trebalo se pružiti prema gunju, dragi moj!“ (Ivo Frangeš u prijevodu djela Giovannija Verge *Meštar don Gesualdo*, 1947). A tko se *pruža preko gubera*, taj pokušava nešto iznad svojih mogućnosti. *Prema guberu valja se pružati* znači živjeti prema svojim mogućnostima.

Kako je *aba* bila domaće sukno (čoha je bila ono ljepše i mekše, kupovno, a *aba* grublje i deblje domaće sukno), a mogla je biti i ogrtač skrojen od *abe* (tur. *aba* od perz. *‘abā*), u priču je uplovio i ovaj turcizam, a s njim i majstor koji je izrađivao odijela od *abe*. Bio je to suknar ili *abadžija*. Tako smo ušli u trag i pod kožu gospodi iz naslova koja se nužno nisu morala poznavati, no ipak su imala nešto zajedničko: Petru Guberini, jezikoslovcu, i Špiri Guberini, glumcu; Stjepanu / Stipi Gunjači, povjesničaru i arheologu, te, recimo, Stanku Abadžiću, umjetničkom fotografu. Prezimena im povezuje zajednički izvor: riječi *gunj*, *guber* i *aba*.

(Godište XXVII, broj 661, 4. srpnja 2019.)

Završni tekst s poznatim elementima

Jedna moja prijateljica i iz obične škole i iz muzičke (tu smo školu zvali samo tako) svirala je na završnoj školskoj priredbi u Glazbenom zavodu, na kojoj su solistički svirali oni nadareniji, a ja sam jedva dotekla do pjevanja u zboru. Nije ni ona svirala bogzna kako, no imala je „lijep ton“, pa je, prije nego što će iz klavira izmamiti taj lijepi ton, duboko uzdahnula i – udarila pogrešan. Zašto spominjem tu zgodu, znanu danas samo njoj i meni? Zato da se i meni ne dogodi isto – da duboko udahnem prije pisanja završnoga teksta u ovoj rubrici, želeći stvoriti nešto posebno, pa da upravo zbog toga ne pogriješim. A pogriješiti bih mogla da skrenem u neku sladunjavost, koju ispunjavanje ove rubrike punih dvadeset godina zacijelo može potaknuti, što bih svakako željela izbjeći. Bilo je i drugih mojih „okruglih“ obljetnica (pet, deset, petnaest godina pisanja), no sve su one prošle šutke i nezapaženo, pa zašto bi ova, dvadeseta, bila drukčija od svih prethodnih?

Sastanak kao imenicu određuje prije svega prijedlog *s* (uostalom, kao i njezin pandan, imenicu *rastanak*, prijedlog *raz-*). *S* je osnovni oblik toga prijedloga, a oblik *sa* tek je prostorno uvjetovan (ako riječ koja slijedi počinje suglasnicima *s, š, z, ž* ili teže izgovorljivim suglasničkim skupinama *ks, ps, sc* i *sl*). Naravno, u današnjem hrvatskom jeziku sve je više-manje izokrenuto, pa i u službenoj upotrebi (ako takve uopće ima) prevladava nepravilno *sa nama* i *s psom*. U postanku riječi *sastanak* zanima nas ono značenje prijedloga *s* koje se odnosi na društvo, jer taj prijedlog može značiti i smjer kretanja (*s* istoka ili *sa* zapada), a može značiti i mjesto (*s* lijeve, *s* desne strane ceste). No riječ *sastanak* (ne i njegova opreka *rastanak*) ima, osim značenja susreta s kim, još jedno, ma-

hom administrativno, značenje: skup vodećih osoba radi nekoga poslovnog dogovora. Imali smo nekoć *sastanke kućnoga savjeta* da se riješe neki problemi u stambenim zgradama, a svatko tko je ikada želio stupiti u dodir s nekom mjerodavnom osobom dobro zna uvijek isti odgovor, gotovo mantru: nema ga, on je na sastanku. Za takve požrtvovne pregaoce skovan je i odgovarajući glagol, *sastančiti*. Nitko ne zna što se ondje radi, osim što se na tim sastancima provodi mnogo vremena (obratite pozornost: sastanak se ovdje ne može zamijeniti sa *susretom*, jer ta emotivna komponenta prožimanja ljudi na njemu izostaje), pa najčešće govorimo o gubitku ili gubljenju vremena na tim mjestima i o mlačenju prazne slame.

I u rječnicima piše (a to svatko zna i iz osobnog iskustva) da je *rastanak* opreka *sastanku*. To se vidi i po značenju njihovih prefikasa (s prema komu, *raz-* od koga). No dok je sastanak obilježen više formalno-birokratskim znacima, *rastanak* je uvijek intimne prirode. I tu je imenicu odredilo značenje prijedloga *raz-* (koji se samostalno više ne rabi), a znači odvajanje, međusobno udaljšavanje, raspadanje, razgraničenje, rasipanje, unošenje promjene u neko stanje prema značenju osnovne riječi (npr. razblažiti, razvodniti i sl.). *Rastanak* je, dakle, vrijeme ili čas razdvajanja, *razlaz*. *Rastati se* znači poći u raznim smjerovima, svatko na svoju stranu, prekinuti prijateljvanje ili ljubavni odnos, napustiti jedno drugo, razdvojiti se, što u bračnim zajednicama može dovesti i do *rastave braka* ili *razvoda*, razvrgavanja te zajednice i pred sudom. To je uvijek traumatično iskustvo za sve strane, a njih ima više, nisu u igri samo bračni i/ili izvanbračni partneri nego i djeca (da ne idemo i šire). *Istarski razvod* iz 13./14. stoljeća sigurno nije dokument o prestanku bračne zajednice niti je to nešto što bi bilo istarski specifikum, no i on u svojem imenu ima već spomenuto razdvajanje, tj. razgraničenje međa, važno za neke komunalne potrebe. A *Rozvod*, šansona koju je davnih 1970-ih izvrsno izvodila Hana Hegerová u Pragu, ostat će mi nezaboravna. Kao i cijeli repertoar te pjevačice.

I *sastanak* i *rastanak* imaju i svoje glagole, koji mogu biti svršeni i nesvršeni: *sastati se*, *rastati se*, odnosno *sastajati se*, *rastajati se*. No uočavate i jednu značenjsku finesu: *sastajati se* s kim znači održavati neki intimniji odnos, uglavnom ljubavnički, jer se već i u glagolu nalazi neka skrovitost, potajnost. *Rastajati se* pak znači ono mučno vrijeme kad se dvoumite, kolebate, nastojite nešto pokrpati, mučite i žilavite sebe i drugoga dvojbom treba li ostati i dalje u vezi ili je definitivno završiti, a nije nevažno ni kako. No tako dugo dok nesvršeni glagol *rastajati se* ne prijeđe u svršeni, *rastati se*, vući će se neki neželjeni repovi. Ne kažem da će prestati i bolna pratnja, neće, ali će situacija barem biti jasna. Lijepo se vidi kako upravo prijedlozi daju riječi ono određujuće značenje i putokaz na koju ćemo stranu krenuti, *prema* ili *od*. Između *sastajanja* i *rastajanja* u sredini je uvijek *stajanje*.

Pisanjem o *sastanku* i *rastanku*, o *sastajanju* i *rastajanju* željela sam zaključiti još jednu svoju petoljetku – jer ispalo je da su sve moje kolumne ukoričene u knjige doživjele objavljivanje otprilike u pravilnim vremenskim odsječcima od pet godina. Tako će se valjda i ovo zadnje razdoblje mogega pisanja najdulgovječnije kolumne u *Vijencu* naći pod zajedničkim krovom unutar (barem mekih) korica. Ima li dalje? Naravno, dalje uvijek ima, samo ne znamo tko su suputnici. Ja ću koracati dok mi mentalne i fizičke snage budu dopuštale da i uživam u ovome što radim. Možda ne doživim ni prethodne količine tekstova ni novu petoljetku. Zato ću nastavak pisanja o svemu što nas okružuje, razumijevajući to onako kako sve i razumijem – ponajprije od iskona iz jezika – nazvati *Rakova djeca*. Pa dokle stignemo dok se ne rastrčimo. Jer zna se da rakova djeca nezaustavljivo bježe na sve strane.

(Godište XXVII, broj 662–664, 18. srpnja 2019.)